

Gassner et al., *Das Kastell Mautern - Favianis*, Der römische Limes in Österreich 39, Wien 2000). Stefan Groh in Helga Sedlmayer sta se s sodelavci posvetila analizi dveh manjših izkopišč, ki sta bila moderno izkopana po enotni metodologiji. Glavna teža dela je na arheološki analizi, izredno pomembni pa tudi so prispevki s področja naravoslovnih ved, ki so vključeni v interpretacijo najdišča.

Na podlagi izkopavanj so razdelili arheološke ostanke v sedem faz, ki verjetno (ni pa nujno) predstavljajo zgodovino celotnega kastela. Izčrpani terenski izvid, ki ga je pripravil Groh, vsebuje tudi širšo analizo različnih zanimivih arhitekturnih podrobnosti, kot so utrdbe in rekonstrukcija kastela ter načini gradnje stavb. V terenski izvid so vključeni rezultati naravoslovnih analiz.

Drobno arheološko gradivo so obdelali in umestili v širši prostor Groh (novci, tera sigilata, arhitekturni elementi), Sedlmayer (keramika, ostale drobne najdbe) in R. Wedenig (grafiti na keramiki). Spekter novcev je Groh primerjal z drugimi avksiliarnimi kasteli in vikusi ob taborih. V zajetnem in zelo pomembnem poglavju je keramika natančno tipološko razčlenjena in interpretirana. Dobra stratigrafija pomaga k boljši dataciji tipov, statistična obdelava po izvornih področjih omogoča zaključke o trgovskih tokovih.

Zgodnjersrednjeveško gradivo so obdelali Sedlmayerjeva (keramika), C. Wawruschka (kovinske najdbe) in H. Herdits (tehnološke raziskave zgodnjersrednjeveške sekire). Keramiko iz visogega in poznega srednjega veka je tudi analizirala Sedlmayerjeva.

Arheološkim poglavjem sledijo naravoslovna: sedimetologija (S. Verginis), rastlinski ostanke (M. Popovtschak), les (O. Cichocki), mehkužci (Ch. Frank), živalski ostanke (G. K. Kunst) in antropološki ostanke (K. Groszschmidt).

Gre za izvrstno delo provincialnorimske arheologije. Pomembno je zaradi dobre predstavitve stratigrafije zapletenih naselbinskih izkopavanj. Veliko vrednost imajo obdelave drobnega gradiva, pri čemer moramo izpostaviti predvsem študijo o keramiki. Z natančno kronologijo in stavbno zgodovino kastela Mautern-Favianis se delo dotika številnih širših zgodovinskih problemov. Naravoslovne analize pa so omogočile vpogled v naravno okolje, v katerem je nastal in živel kastel.

Jana HORVAT

Alfred Galik, Christian Gugl, Gerhard Sperl: *Feldkirchen in Kärnten. Ein Zentrum norischer Eisenverhüttung*. Achäologische Forschungen 9. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 314. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003. ISBN 3-7001-3174-7. 94 strani, 35 slik, 16 tabel.

Trg (nem. Feldkirchen) leži ob rečici Tiebel, severovzhodnem pritoku Osojskega jezera, okoli 20 km zahodno od Virunuma. Gre za pomembno arheološko najdišče, ki je poznano predvsem po sporadičnih najdbah in manjših zaščitnih raziskovanjih. V monografiji, ki so jo spodbudila zaščitna raziskovanja leta 2000, se je Christian Gugl posvetil širši arheološki problematiki. Druga dva avtorja sta obdelala veliko količino živalskih kosti (Alfred Galik) in železno žlindro (Gerhard Sperl).

Na začetku je natančno predstavljena arheološka topografija Trga z zgodovino raziskav. Sistematično je objavljeno gradivo iz starejših izkopavanj in naključnih odkritij. V srednjelatensko dobo sodijo ostanke grobišča, medtem ko mesto naselbine ni znano. Poznolatensko obdobje manjka. Zaščitna izkopavanja leta 2000, ki so bila prostorsko žal zelo omejena, pa so odprla zanimiv vpogled v zgodovino rimskega naselja. Razkrila so temelje zidane stavbe iz začetka 1. st. po Kr. Le-ta je bila postavljena na plast z železno žlindro in z ostanke železarskih peči, ki je datirana na začetek rimske dobe, neposredno pred gradnjo stavbe. Pokazalo se je, da gre za žlindro iz talinih peči. Stavba je živila

do poznega 3. oziroma do začetka 4. st. Tudi na drugih točkah na območju Trga so že prej po naključju naleteli na velike količine rimskodobne železne žlindre in druge sledove železarstva.

Deli kamnitih skulptur ter napisni kamni tudi govorijo o tem, da je na območju Trga ležala pomembnejša antična naselbina. Nagrobniki pričajo o razvejani socialni sliki: domačini s keltskimi imeni, priseljenci iz Italije, nedržavljeni z rimskimi imeni, osvobojenka akvilejske trgovske družine Barbijev, vojaki. Votivni napis kaže na svetišče Jupitra Dolihena, eno od posvetil Gugl povezuje z upravo noriških rudnikov. Napisi povezani z upravo rudnikov železa so bili odkriti tudi v bližnjih krajih: Podtibinju (nem. Tiffen) in Hohensteinu. Lega Trga je bila prometno zelo ugodna, saj je najverjetneje ležal ob glavni cesti iz Virunuma v Iuvavum. Gugl sem locira naselje Belandrum, ki je omenjeno na Tabuli Peutingeriani.

Na območju Trga je torej ležalo eno od središč noriškega železarstva. Po pomenu ga lahko primerjamo z najdišči v dolini Görtschitztal severno od Virunuma. Železarski proizvodni obrati v Trgu in v Görtschitztalu so z železom zagotovo oskrbovali kovačije na Štalenski gori.

Monografija odlično prikazuje stanje arheoloških raziskav v Trgu. Dodatno vrednost dajeja knjigi tudi interdisciplinarna prispevka o živalskih kosteh in s tem o prehrabnih navadah ter o metalografskih preiskavah železne žlindre. Avtorjem, ki so imeli na razpolago zgolj naključne najdbe in omejena zaščitna raziskovanja, je uspelo predstaviti nadregionalni pomen kraja. Njihovo delo je dobro izhodišče in spodbuda za raziskovanje noriškega železarstva in gospodarske zgodovine province.

Jana HORVAT

Hans-Detrich Kahl: *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.-9. Jh.)* (Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi in vzhodnoalpskem prostoru). Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze. Supplementum = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese. Supplementum. Situla 39, Supplementum. Razprave 1. razr. SAZU 20. Narodni muzej Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 2002. ISSN 0583-4554, ISBN 961-6242-49-0, ISBN 961-6169-23-8. 562 strani, 7 slik.

Karantanija kot zgodovinski fenomen buri domišljijo raziskovalcem že vsaj od Marka Hanziča v 18. st. Prvo monumentalno obravnavo je doživela z delom Boga Grafenauerja "Ustoličevanje koroških vojvod in država Karantanskih Slovencev" leta 1952. Pol stoletja za njim je o njej izšla druga, le malo manj obsežna monografija izpod peresa giessenskega profesorja Hansa-Dietricha Kahla. Avtor je po izobrazbi zgodovinar, germanist in klasični filolog, po svojih specialnostih pa medievist, religiolog, raziskovalec družbenih, gospodarskih in etničnih procesov predvsem na tistem stičnem ozemlju Slovanov in Germanov v srednjeveškem rimskem cesarstvu, ki so ga nemški kolegi poimenovali Gemanian Slavica. Ker prihaja iz Nemčije, skuša neodvisno obravnavati teze slovenskega in avstrijskega zgodovinopisja o Karantaniji. To pomeni gradnjo lastne podobe, za katero se mu je hitro izkazalo, da bo trhla, če je ne zgradi v vsestransko osvetlitev pojava Karantanije. Tako je predmet njegove raziskave državna tvorba Karantancev od naselitve Slovanov do 772, ko po njegovem mnenju Tasilovo vojaško posredovanje v Karantaniji prinese odločilno izgubo samostojnosti. Že v tej opredelilvi predmeta raziskave vidimo odmik od tradicionalne periodizacije, kot odsev stalnega avtorjevega prizadevanja odkrivati drugačne podobe preteklosti. V nadaljevanju jih bomo nekaj našteali. To ni mesto, da bi jih vrednostno ocenjevali. V njih tiči preveč dolgoletnih prizadevanj, da bi jih odpravili na kratko. Zaslužijo pozornost argumentirane

diskusije. Izjemo bomo naredili pri hitrih hipotezah, ki temeljijo na interpretiranju arheološkega gradiva.

Kot svoje informacijske vire avtor izpostavi *Conversio*, spis o pokristjanjevanju Bavarcev in Karantancev, imenoslovno gradivo ter arheološko gradivo. Slednjemu prizna zgolj omejeno vrednost, ker naj bi bilo nesposobno pojasnjevati vprašanja strukturne zgodovine. Kaj Kahlu ta pojem pomeni, ni povsem jasno, zdi pa se, da s tem misli upravno-politično zgodovino. Na podlagi analize imena Karanta ugotovi, da se Karantanci imenujejo po njej, Karantanija pa po Karantancih in da moramo ločiti med ožjo in širšo Karantanijo. Karanta mu je sveta krajina na območju Šenturške gore. Tu je bil po njegovem mnenju na Krnskem Gradu glavni prostor pravno-religioznih obrednih dejanj Karantancev. Dokaže ničnost mnenja, da je tam stala rezidenca karantanskih knezov, ki jo sam vidi na prostoru Možberka.

Karantansko prebivalstvo rekonstruira kot heterogeno. Vidi ga sestavljenega iz Romanov, različnih skupin Slovanov (katerim prištevata tudi Hrvate kot plemensko skupino in ne kot socialni sloj) ter drobcev Germanov. Med slednjimi se mu zdijo prevladujoči Goti. Dokaz za njihovo prebivanje v 6. st. so mu t. i. *gotske* ločne zaponke. Novejše arheološke analize so medtem pokazale, da tedanje ločne zaponke same po sebi ne dokazujejo nikakršne plemenske pripadnosti, še najmanj pa posamične naključne ali naselbinske najdbe, na katerih gradi avtor svojo interpretacijo. Na podlagi primerjave med gotščino in skandinavskimi germanskimi jeziki ter ob upoštevanju razlage, da naj bi nemška beseda *Herzog* izhajala iz gotščine, vzpostavi tezo, da so *edlingi* posebna družbena plast Gotov, ki se je v Karantaniji ohranila v slovanski čas, se srečala s *kosezi* in jim bila tako podobna, da je dala nemško ime družbeni skupini, ki se slovensko imenuje kosezi.

Upravno razdelitev Karantanije si Kahl predstavlja zelo razdelano. Na čelu vidi kneza, pod njim bane, koseze kot vojaško silo, na katero se opira knez, ob tem pa še župane kot predstojnike nekakih vaških zadrug in ljudsko skupščino-večo. Arheološki dokaz za obstoj banov skuša najti v grobu moža iz Grabalje vesi (Grabelsdorf), ki je bil pokopan v večdelnim pasnim sestojem. Po mongolskem vzoru vidi v tem znak družbenega statusa in vpliv Avarov, tako kot tudi v besedi *ban*. Enako so mu tudi drugi vzhodnoalpski pokopi z mnogodelnimi pasnimi sestoji dokaz za avarski vpliv. Poenostavljene interpretacije posameznih predmetov arheologi danes opuščajo. Vse bolj je očitno, da nekega predmeta ne moremo preprosto imeti za značko "etnične" ali družbene identitete. Moda mnogodelnih pasnih sestojev se je širila v Evropo z vzhoda, za njeno priljubljenost pa je bila pomembnejša razširjenost v Bizancu kot pa pri Avarih. Tako ne presenečajo rezultati zadnje analize sestoja s Hohenberga, ki ga Kahl uvršča med "avarsko vplivane", da gre za bizantinski izdelek (F. Daim, "Byzantinische" Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. - V: F. Daim (ur.), *Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt*, Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 7, Innsbruck, 2000, 77 - 204). Zakaj ni grobov z "avarskimi" sestoji južno od Karavank, kjer naj bi prostor, po mnenju zgodovinarjev, obvladovali Avari, ostaja interpretativni izziv, ki ga ponuja arheologija.

Avtor je že v predhodnih objavah kot prvi odprl vprašanje plemenske sakralne strukture kot konstitutivnega temelja zgodnje-karantanske družbe. Ta problematika dotlej za zgodovinarje ni obstajala oz. so ji dajali žig spekulacij, ki se jim je treba na daleč izogniti. Zato je toliko pomembnejši Kahlov pogum, da je tematiko uvedel v resno diskusijo. Pregledno prikaže, kako je krščanstvo uničevalo identiteto germanskih plemen, ki so jih tudi zato lahko asimilirali romanski staroselci. Ker pa je na območjih imperija, kjer so se naselili Slovani, cerkvena organizacija razpadla, se je s tem oslabil identiteta romanskih staroselcev, ki so bili tako bolj izpostavljeni slavizaciji. Slovanske sakralne strukture so bile tako pomembna sestavina njihove identitete. Kahl oriše sveti okraj Šenturške gore in opozori na doslej prezrti zdravilni kamen na njenem vrhu, ki so ga uničili zagreti protestanti v 16. st. Glavno svetišče domneva, kot že omenjeno, na Krnskem

gradu. Nadalje razvije svojo etimologijo Blažnje vesi (Blasendorf), kjer je bil v zadnjih stoletjih doma kmet, ustoličevalec koroškega vojvode. Ime povezuje z *blazen* in sklepa da gre za kraj, kjer naj bi živel poganski svečenik. Tako mu je kmet-ustoličevalec naslednik nekdanjega svečenika, ki je sodeloval v obredu ustoličevanja karantanskega kneza. Na podlagi primerjave z mongolskim obredom klanja bika in konja, meni, da je v obredu ustoličevanja videti avarske prvine, čeprav prizna, da ta obred pri Avarih ni izpričan. To je eno od mest, kjer pride do izraza avtorjeva "avarska fascinacija", ki na neki način prevladuje v zgodovino pisju še danes.

Posebno poglavje nameni gospodarstvu, kjer kot osnovo rekonstruira poleg pridobivanja nekaterih rud, predvsem poljedelstvo. Slednje naj bi temeljilo na združenem obdelovanju zemlje, na nestalnih poljedelskih zemljiščih in lesenem ralu kot orodju, kakršnega so poznali Polabski Slovani. S tem je nastalo določeno neskladje med podobo preprostega gospodarstva in rekonstrukcijo zelo razgrajene družbene piramide, ki je ostalo nepojasnjeno. Historično-geografske raziskave so pokazale, da je obstajala v vzhodnih Alpah privatna lastnina njivskih zemljišč že od naselitve Slovanov naprej, s trdnimi posestnimi mejami. Najdba Sebenjskega zaklada pa je dokazala uporabo razvitih ornih orodij, kar vzpostavlja drugačno gospodarsko podobo.

Obsežno je poglavje o mejah Karantanije sredi 8. st. Edini pisni vir, ki daje vsaj približno oporno točko, je *Conversio* z omembo cerkva, ki naj bi jih posvetili prvi blagovestniki. Ker pa je poved, v kateri sta ti našeti oz. so te našete izjemno pitijska, nudi slabo pomoč. Tako se je Kahl oprl predvsem na razprostranjenost pojava kosezov. Pri tem se zaveda možnosti, da so se ponekod kosezi pojavili tudi drugotno, brez povezave s Karantanijo 7. in 8. st. Kriterija, kako določiti take, ni postavil. Tako mu je ostala samo možnost subjektivnega razsojanja. V presojo je pritegnil tudi poznejše razmere ter poselitvene, gospodarske in prometne pogoje. Za "karantanske" grobove v Micheldorfu v Zg. Avstriji meni, da gre za nekako predstražo Karantanije. Taka razlaga je možna, če izhajamo iz koncepta *karantanske kulture* kot tvarnega odraza prisotnosti Karantancev ter iz koncepta razvite državne tvorbe, kjer knez že vlada, je zakonodajalec in je sposoben doseči spoštovanje svojih ukazov in zakonov na ravni in območju celotne države. Če taka razlaga drži, je Karantanija vsaj za stoletje prehitela vse druge slovanske države. Kaj naj bi ji to omogočilo, ni razvidno. Moderna arheologija pojem "kultura" po sili razmer sicer iz zgodovinskih razlogov še uporablja, ne prisoja pa mu več pomena identitetnih skupnosti. Kahlova Karantanija obsega večino današnje avstrijske Koroške ter dolino zgornje Mure, avtor pa dopušča možnost, da ji je pripadala tudi današnja Vzhodna Tirolska, Zgornja dolina Anize (Enns), dolina Murice ter slovenska Koroška.

V zaključku Kahl meni, da je bil razvoj karantanske države nasilno prekinjen, zato govori o obglavljeni etnogenezi. V tem smislu današnja država Slovencev nima kontinuitete s Karantanijo, seveda pa med slovanske prednike spadajo tudi Karantanci. V dveh ekskurzih zavrne še slovanske in nemške avtohtonistične teorije ter se ukvarja z vprašanjem odnosa Brižinskih spomenikov in tedanjega ljudskega jezika. Knjigo zaključujejo: obširnejši slovenski povzetek v prevodu Amalije Mergole, seznam literature te kazala krajev, pojmov in avtorjev, ki sta jih izdelala Rajko Bratož in Matjaž Rebolj.

Knjiga združuje Kahlove življenjske raziskave, izkušnje in znanje, ravno obratno kot pri Grafenauerju, kjer stoji njegova Karantanija na začetku njegove znanstvene poti. Kahl si pri delu obilno pomaga s primerjavami, ki jih črpa zlasti iz svojega poznavanja Polabskih Slovanov. S tem deloma odpravlja slabše poznavanje slovanske literature, ki mu je ostala zaprta zaradi jezikovne pregrade. Kljub temu zelo tvorno uporablja tisto, kar je na voljo v nemščini. Na tem mestu lahko samo ponovno opozorimo, da je škoda, da se Slovenska in Avstrijska akademija znanosti še vedno nista odločili za prevod Grafenauerjevega dela v nemščino, ki bi kljub časovnemu odmiku od izida izvirnika še vedno pomembno pomagal pri raziskavah nemško govorečih

kolegov. Samo ugibamo lahko, kakšna bi bila Kahlova Karantanija, če bi mu bilo na voljo celotno Grafenauerjevo delo.

Kahl v veliki meri gradi tudi na imenoslovnih analizah, ob predpostavki, da vsa obravnavana imena izvirajo iz 7. ali 8. st. Da je bil ponekod žrtev zastarelih arheoloških konceptov, je "zasluga" počasnega uveljavljanja novosti v arheologiji. Avtor poudarja, da je njegova podoba zgolj ena od možnih rekonstrukcij. Orisati podobo države, o kateri imamo tako malo podatkov, je težaško delo. Malo je opornih točk in v veliki meri gre za iskanje nedefiniranih struktur. To pa je ovisno od zornega kota. Zato ni važno, ali se ponekod s Kahlom strinjamo ali ne, važno je,

da se skušamo živeti v njegov zorni kot. To nam daje možnost ugledati nekaj novega, neznanega, prav lahko tudi drugačnega od tistega, kar je videl Kahl. Da bi nam to olajšal, je svojo knjigo zavestno napisal dialoško. Odtod beseda *vprišanja* v naslovu. Sledimo lahko njegovemu razmišljanju, vprašanjem, ki jih postavlja sebi in drugim, opozorilom za bodoče raziskovalce, na kaj naj ne pozabijo. To je knjiga, s katero se je mogoče pogovarjati, da - celo posvetovati.

Andrej PLETERSKI

Nove slovenske arheološke monografije 1999-2002

V prejšnji številki *Arheološkega vestnika* (53, 2002) so izšli kratki prikazi novih slovenskih arheoloških monografij, ki so bile objavljene v letih 1995-1998 pri raznih arheoloških ustanovah in založbah v Sloveniji oz. monografij, ki so jih slovenski avtorji izdali v tujini. Gre za publikacije s področja arheologije in antičnih študij, posebej antične zgodovine, ter s področja t. i. pomožnih ved. Sklenjeno je bilo, da bodo prikazi oz. recenzije novih slovenskih monografij izhajali vsako leto. Pričujoča rubrika je nadaljevanje lanske, v naslednji številki pa si bomo prizadevali, da bi poleg objave recenzij in prikazov knjig, ki so izšle v preteklem letu, zapolnili morebitne vrzeli in predstavili knjige,

ki smo jih v teh dveh letih morda spregledali ali pa jih ni bilo mogoče predstaviti iz kakšnega drugega razloga. V bodoče bi radi predstavili tudi pomembne doprinose slovenskih arheologov, ki so jih le-ti objavili v obliki člankov ali poročil v raznih arheoloških in drugih revijah doma in na tujem.

V tem zvezku *Arheološkega vestnika* objavljamo poleg prikazov tudi nekaj recenzij. Ker smo želeli pridobiti čim več recenzij, ni bilo mogoče predstaviti vseh knjig, ki so izšle v omenjenem obdobju; vse ki manjkajo, bodo predstavljene v naslednji številki. Tujejezične recenzije načeloma ne bodo prevedene.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov. D. Božič et al. Ljubljana 1999. Založba Modrijan. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo. ISBN 961-6183-68-0. 430 strani, 736 slik.

V knjigi *Zakladi tisočletij* so sodelavci vodilnih slovenskih znanstvenih inštitucij, Inštituta za arheologijo in Narodnega muzeja Slovenije v številnih krajših prispevkih predstavili različna arheološka obdobja.

V uvodu A. Pleterski obravnava arheologijo kot vedo, njene raziskovalne metode in predmet dela, M. Šašel Kos pomembnejše antične vire, J. Dular pa razvoj slovenske arheologije, njene prelomnice in najpomembnejše akterje. Starejšo in srednjo kameno dobo predstavi I. Turk (24-51), medtem ko A. Velušček (54-75) predstavi mlajšo kameno in bakreno dobo. Povzameta geološko in arheološko kronologijo, dotakneta se klimatskih sprememb in živalstva ter rastlinstva, predstavita gospodarstvo in materialno kulturo ter najpomembnejša najdišča iz posameznih obdobj. Posebej obravnavata najnovejša odkritja. I. Turk predstavi Divje Babe I nad Reko v dolini Idrijce, ki so edino najdišče z najdbami poslednjih neandertalcev in prvih kromanjoncev pri nas. V bakreni dobi oz. v eneolitiku so poleg pojava metalurgije bakra velike spremembe vidne tudi v naselitveni in družbeni strukturi, slednje potrjujejo predvsem grobišča. Obdobje bronaste (78-97) in starejše železne dobe (100-149) predstavi J. Dular, obdobje železne dobe pa D. Božič (150-183). Predstavita kulturne skupine, način poselitve, gospodarstvo, trgovino, materialno in duhovno kulturo ter pomembnejša najdišča kot je Škocjan z naselbino, grobiščem in kulturnim prostorom z Mušjo in Okostno (Skeletno) jamo za

obdobje bronaste dobe, Poštela, Vir pri Stični, Most na Soči in drugi za starejšo železno dobo ter Mokronog, Vinica in Idrija pri Bači ter nekaj drugih za mlajšo železno dobo. Rimsko dobo predstavijo J. Horvat, M. Šašel Kos in P. Kos (186-291). J. Horvat in M. Šašel Kos sta v skupnih prispevkih obravnavali štiri rimska mesta Slovenije (Emona, Celeja, Petoviona in Nevidunum), njihov pomen in razvoj. Predstavljena so tudi vsa druga pomembna manjša rimska naselja in cestne postaje. M. Šašel Kos analizira zgodovinska dejstva in pisne vire, kot so votivni, nagrobni in drugi napisi, predstavi prometne poti, religijo ter socialno razslojenost družbe in pomembnejše družine, medtem ko P. Kos obravnava pomen novcev v arheologiji in oriše njihov razvoj. S svojimi prispevki je J. Horvat osvetlila materialne sledi, arhitekturo mest in podobo podeželja, trgovino, gospodarstvo, obrt, kmetijstvo in vsakodnevne predmete, življenje in igre. Čas propada rimskega cesarstva in prodorov barbarskih ljudstev predstavi R. Bratož in S. Ciglencečki (291-361). R. Bratož predstavi zgodovinska dejstva od časa cesarja Dioklecijana do propada zahodnega rimskega cesarstva ter vzpon krščanstva. S. Ciglencečki osvetli spremembe v poznoantični naselitveni strukturi - pojav višinskih naselbin kot so Tonovcov grad, Rifnik pri Šentjurju, Karnij in Ajdovski gradec, predstavi tudi grobišča ter materialno in duhovno kulturo poznoantičnih prebivalcev in barbarskih ljudstev, ki so se v vse večjem številu naseljevala na območju današnje Slovenije. Staroslovansko obdobje predstavi A. Pleterski in T. Knific (364-4059). A. Pleterski oriše širitve Slovanov, poselitveno sliko tistega časa, obliko naselij, družbeno ureditev, materialno in duhovno kulturo ter pomembnejša najdišča, medtem kot T. Knific predstavi Gradišče nad Bašljem.